

ԱՆՑԵԱԼՔ

ԿՈՄԻՏԱՍՍ (1869 - 1935)

Հոկտեմբեր ամսով 21-ին, Փարիզի Վիլ Ժուլիֆ արւարձանի հոգեկան հիւանդների ապաստանարանում վախճանւեց հայկական արևեստի մեծագոյն վարպետներից մէկը՝ Կոմիտաս Վարդապետը։ Յուղարկաւորութեան հանդէսը տեղի ունեցաւ Փարիզի հայոց եկեղեցում, խուռն բազմութեան ներկայութեամբ։ Դադաղը ենթադրում է փոխադրել իջմիածին, եթէ խորհրդային իշխանութիւնը արտօնութիւն տայ։

Կոմիտասի մասին շատ է դրւած եւ դեռ շատ էլ կը գրւի։ Այսաեղ մենք տալիս ենք միայն նրա կեանքի դիխաւոր գծերը։

Կոմիտասը կուտինա կամ Քիւթահիա քաղաքից էր։ Ծննել էր 1869 թ. Սեպտ. 26-ին։ Աշխարհիկ անունն էր Սողոմոն Սողոմոնեան։ Հայրը եւ եղբայրը նշանաւոր դպիրներ էին։ Առհասարակ, Սողոմոնեան ընտանիքը յայտնի էր իր ձայնել եւ երաժշտասէր ընտանիք։

1870 թ. մեռնում է մանուկ Սողոմոնի մայրը, իսկ տասը տարի յետոյ՝ նաեւ հայրը։ Սողոմոնը, որ 1876 թ. մտնելով տեղական աղղային վարժարանը եւ 1880 թ. աւարտելով՝ հօր կողմից ուղարկւել էր Բրուսայի դպրոցը, մնում է բոլորովին որբ իր տատի Խընամակալութեան ներքոյ, դրկւած ուսումը չարունակելու ճնարաւորութիւնից։

Բախտը, սակայն, ժպտում է ժիր ու տաղանդաւոր Սողոմոնին։ 1881 թ. Կուտինայի առաջնորդ Գէորգ վարդապետ Գերձակեանը գնում է իջմիածին եպիսկոպոս ձեռնադրելու։ Գէորգ Գ. Կաթուղիկոսը կարգադրում է նրան հետը բերել մի որբ ձեմարանում տեղաւորելու համար։ Քսան որբերից վիճակն ընկնում է Սողոմոնին։

Սողոմոնը ձեմարան է ընդունվում 1881 թ. Սեպտ. 15-ին եւ ուսման ընթացքը, դասարանական եւ լսարանական բաժինը աւարտում 1893-ին։ Դեռ աշակերտական նստարանի վրա, վեցերորդ դասարանից սկսած, մտնում է իջմիածնի միարանների չարքը։ 1890

ԿՈՄԻՏԱՍՈՒ ՊԱՐԴԱՓԵՏ

թ. յունիս Տ-ին ձեռնադրւում է աւագ սարկաւագ: 1893 թ. սեպտ. 11-ին ձեռնադրւում է արեղայ Կոմիտաս անունով, իսկ 1895 թ. փետր. 26-ին ստանում է վարդապետի աստիճան:

Ճեմարանում Կոմիտասը առանձնապէս աչքի է ընկնում իր ձայնով և երաժշտական ընդունակութիւններով: «Ճեմարան մըտած օրից, գրում է նա ինքնակենսագրութեան մէջ, ^{*)} երգիչ եւ Մայր Աթոռի աշքի ընկնող ձայնեղ մանուկներից մէկն էի: Երբ Գէորգ Դ. Կաթուղիկոսն իշնում էր վեհարանից Մայր Տաճար, ես եւ իմ մի ձայնեղ ընկերո կանգնում էինք նորա Աթոռի մօտ եւ այնպէս երգում միայնակները: Մեր երգելու ժամանակ ճերունի Հայրապետի արցունքները գլուխում էին եւ թաւալւելով խիս ու ճերմակ մօրուսի վրայով՝ թագնւում էին փիլոնի ծալքերի մէջ»:

1893 թ., երբ Խրիմեան Կաթուղիկոսը իր աթոռի վրա հաստատելուց յետոյ, սկսեց մաքրագործել վանքն ու Ճեմարանը «Խրիմեանական» տարբերից եւ Ճեմարանի երաժշտութեան ուսուցիչ յայտնի Քրիստ. Կարա-Մուրզային էլ ճանապարհ դրեց, Կոմիտաս արեղան պաշտօնի կոչւեց նրա տեղը եւ դասաւանդեց մինչեւ 1896 թ.:

1896 թ. Ա. Մանթաշեանի նիւթական օժանդակութեամբ Կոմիտասը գնում է Գերմանիա երաժշտական ուսումը կատարելագործելու համար: Բէրլինում մտնում է արքունի երաժշտագէտ Խիսարդ Շմիդտի մասնաւոր երաժշտանոցը, որ աւարտում է 1899 թ. յունիսին: Միաժամանակ տեսական ու գործնկան երաժշտութեան մասնաւոր գասեր է առնում Ռ. Շմիդտից եւ, իրեւ իսկական ուսանող, հետեւում է Բէրլինի համալսարանի փիլիսոփայական բաժնի՝ լրացնելով երաժշտութեան փիլիսոփայական – պատմական դասընթացքը: Եւ 1899 թ. սեպտ. ին վերագանալով էջմիածին՝ նորից ստանձնում է Ճեմարանի երաժշտութեան դասատուի պաշտօնը, նշանակելով միաժամանակ Մայր Աթոռի երաժշտապետ եւ Մայր Տաճարի բազմաձայն խմբի վարիչ:

Իր լաւ սրտի տէր մարդ, հմուտ մասնագէտ, տաղանդաւոր ուսուցիչ ու դաստիարակ, Կոմիտասը շատ սիրուած էր Ճեմարանի աշակերտութեան կողմից: Նա երաժշտութեան դասաւանդութիւնը հասցըեց բարձրութեան եւ բազմաձայն երգեցիկ խմբով կենդանութիւն տւեց էջմիածինին: Նրա համերգներն ու ճեմարանական հան-

^{*)} «Հայրենիք» ամս. 1924 թ., թիւ 7 – Կոմիտասի ձեռքով գրւած – ինքնակենսագրութիւնը, ուր առաջ են բերւած իր կեամքի փաստերը եւ տրւած է երկերի ցանկը:

դէմները լայնօրէն տարածեցին նրա համբաւը : Մանաւանդ երբ յաջողւեց ձեմարանի խմբով անցնել թիֆլիս եւ այնտեղ կազմակերպել ժողովրդական համերգներ : Հայ ժողովրդական երգը արից սկսած դուրս եկաւ գիւղական խրճիթներից եւ յաղթական քայլերով մուտք գործեց նաեւ հայ մտաւորականի ու քաղքենու տները :

Պէտք է ասել, որ Կոմիտասը գործում էր ամենաաննպաստ պայմաններում : Եթէ ձեմարանի ուսուցչութիւնն ու մի քանի կրթւած վարդապետներ հասկանում ու քաջալերում էին նրա գործը, միաբանութեան մեծ մասը, մանաւանդ բարձր կղերը, մէջը հաշւելով եւ կաթուղիկոսին, կարելի է ասել, թշնամաբար էին նայում «փրոդ» ու «Փարմասոն» վարդապետի կատարած աշխատանքին, մանաւանդ բարձածայն երաժշտութեան : Քանի՛ քանի անդամներ Կոմիտասը արցունքներ է կուլ տեղ իրեն հասցւած անարդանքի համար : Խրիմեան կաթուղիկոսը չէր քաշում նոյն իսկ հըրապարակով, հանդէսի ժամանակ անարդելու նրան :

Բայց եւ այնպէս Կոմիտասը չէր յուսահատուում . նրա կենսուրախ ու լաւատես բնաւորութիւնը արհամարհում էր ամէն արգելք : Առանց գաշնամուրի, զուրկ մասնագիտական տարրական յարմարութիւններից, միայն ճոճուան ֆիս-հարմոնիայով եւ թուղթն ու մատիտը ձեռքին, շրջապատւած աշակերտութեան եւ համակիրների գուրգուրանքով, նա անդուլ կերպով առաջ տարաւ իր գործը, սովորեցրեց, երգեց, ձայնագրեց, ուսումնասիրեց, քննութեան ևնթարկեց հայ եկեղեցական ու մանաւանդ ժողովրդական երգը, սերունդ հասցրեց եւ աննկուն կամքի ու բացարիկ տաղանդի չնորհիւ յաղթահարելով իր դէմ հանող բոլոր խոչընդուները՝ մի նոր էջ բաց արաւ հայոց երաժշտական գիտութեան եւ արևեստի մէջ :

Բացի էջմիածնի ու թիֆլիսի համերգներից ու դասախոսութիւններից, Կոմիտասը հայ երաժշտութեան մասին համերգ-դասախոսութիւններ ունեցաւ եւ Կովկասի հայարնակ ուրիշ վայրերում, ինչպէս եւ արտասահմանում՝ Բէրլին, Փարիզ, Բերն, Լոզան, Ժընէվ, Վենետիկ եւ այլն, ամէն տեղ առաջ բերելով ընդհանուր խանդավառութիւն : Առանձնապէս պէտք է յիշել նրա 1899 թ. դասախոսութիւնները Բէրլինում եւ 1907 թ. գեկտ-ի մեծ համերգը Փարիզում, որոնց մասին ջերմ համակրանքով արտայայտւեցին օտար երաժշտական հրատարակութիւնները :

Օսմանեան Սահմանադրութիւնից յետոյ, Կոմիտասը՝ մասամբ զգւած էջմիածնի ներքին խարդաւանանքներից, մասամբ աւելի լայն ասպարէզ դուրս զալու գիտաւորութեամբ, հեռացաւ էջմիածնից եւ երաժշտական դործունէութեան կենտրոն դարձրեց Կ.

Պովսը, ուր աբտակարգ հետաքրքրութիւն ու ոգեւորութիւն առաջ բերեց իր գործի շուրջը։ Թիւրքահայոց հանրային-մատառը վերելքի մէջ, նախապատերազմական տարիներին, կոմիտոսի դերը շատ մէծ հղաւ։

Պատերազմը եկաւ մեոցնելու ամէն կեանք։ Ապրիլեան Եղեռնին կոմիտասն էլ ապրագրւեց և թէպէտ կէս ճանապարհից վերադառնեց Պոլիս, բայց այլեւս նախկին կոմիտասը չէր մնացել։ Հետագայ դէպքերը աւելի եւս կոտրեցին նրան և հետեւանքը եղաւ մաքի մթազնում, երկար տարինրի տառապանք և, ի վերջոյ, այդ մէծ հոգու նիւթական անօթի վերջնական քայլայում . . .

Մարմնավ կոմիտասը վաղուց էր մեռած։ Նրա հոգին, սակայն, կմնանի է եւ կապրի յաւիտեան։ Կապրի հայ ժողովրդական երգի միջոցով։ Կապրի զիտութեան եւ արւեստին նւիրւած իր երկերով, բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններով ու ձայնագրութիւններով, հայ ժողովրդի որտին այնքա՞ն ընտանի ու հարազատ իր եղանակներով։

Բ. Յ. Տէր ՄիթԱՅէլսԱն (Օվի)

Միանգամայն պատահական կերպով իմացայ, որ անցեալներում վախճանւել է մեր հասարակական աչքի ընկնող գործիչներից մէկը՝ Բժ. Յ. Տէր ՄիքայէլսԱնը (Օվի)։ Առաջին եւ ընական ցանկութիւնս էր իմնալ թէ Ե՞րբ է վախճանւել, ի՞նչպիսի պայմաններում, եւ կարելի չեղաւ, որովհետեւ նա վախճանել է «սոցիալիստական» Ռուսաստանում՝ «աղատութիւնների» աշխարհում, ուր Օվիի պէս մարդկանց մասին կարելի չէ բան խմանալ։ Տասնեակ տարիներ մարդը իր ուժը սպառել է հասարակական գործի ասպարէզում — բժիշկ, խմբագիր, հանրային բնոյթ կրող ձեռնրկների նախազահկամ գործօն անդամ եւ այն էլ ցարական կարգերի դաժան պայմաններում — եւ ահա մեռնում է հայրենի հողից քշած, հեռաւոր Խարկովում, եւ ո՛չ մի թերթ ո՛չ մի խօսք անդամ չգրեց նրա մասին . . .

Օվին ագուլեցի էր։ Աւարտելով Խարկովի համալսարանը, շուրջ երեսուն տարի առաջ, նա հաստատւեց Երեւանում, իբրեւ քաղաքային հիւանդանոցի աւագ բժիշկ։ Նախապատերազմեան Երեւանը ընդհանրապէս շատ աղքատ էր հասարակական գործիչներով, եւ Օվին այնտեղ իր եռանդուն բնաւորութեամբ իսկոյն աչքի ընկաւ եւ դիրք գրաւեց հասարակական շրջաններում՝ վայելելով շըր-